

ZACHODNIOEUROPEJSKA WSPÓLPRACA W ZAKRESIE WYKORZYSTANIA ENERGII JĄDROWEJ A ZAGADNIENIE BEZPIECZEŃSTWA ZBIOROWEGO

(Europejska Agencja Energii Atomowej i Europejska Wspólnota Energii Atomowej)

Postęp techniczny w zakresie wyzyskania energii jądrowej sprawił, że zmieniły się w sposób zasadniczy warunki prowadzenia wojny. Decydujące działania mogą być bowiem wykonane niezwłocznie po wszczęciu kroków wojennych. Przeobrażenia koncepcji militarnych tworzą w konsekwencji konieczność przekształcenia modelu bezpieczeństwa zbiorowego. Tradycyjne środki prewencyjne, opierające się na doktrynie samoobrony zbiorowej oraz na zorganizowanym systemie sankcji, nie mogą już stanowić skutecznego zabezpieczenia przed wybuchem wojny jądrowej. Konieczne stało się jednoczesne rozwinięcie środków stabilizujących dotychczasowy stan sytuacji polityczno-wojskowej. Jednym z takich środków jest koncepcja nierozpowszechniania broni jądrowej i termojądrowej. Koncepcja ta stanowiła myśl przewodnią polskich propozycji w przedmiocie stworzenia w Europie środkowej strefy bezatomowej i ograniczonych zbrojeń (plan Rapackiego), a następnie strefy zamrożenia zbrojeń jądrowych i termojądrowych (plan Gomułki). Propozycja ta w swym ujęciu ogólnym, zakładającym światowe moratorium lub światowy układ w przedmiocie nierozpowszechniania broni jądrowej i termojądrowej, aprobowana była wielokrotnie przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, stając się zgodnie z art. 11 § 1 Karty Narodów Zjednoczonych ogólną zasadą bezpieczeństwa¹. Rzecz jasna zapobieżenie dalszemu rozpowszechnianiu broni jądrowej i termojądrowej wymaga wzmocnienia mechanizmu zabezpieczeń przed ewentualnością wojskowego wykorzystania energii jądrowej w ramach lub dzięki funkcjonowaniu międzynarodowych organizacji współpracy atomowej.

Zasadniczym czynnikiem zachodnioeuropejskiej współpracy w zakresie wykorzystania energii jądrowej są następujące organizacje międzynarodowe: Europejska Agencja Energii Jądrowej (European Nuclear Energy Agency — ENEA)², Europejska Wspólnota Energii Atomowej (Euratom)³, Europejski

¹ Rezolucje nr nr 1380/XIV/, 1576/XV/, 1663/XVI/, 1664/XVI/, 2028/XX/.

² Na przykład: H. Drück, *Die internationale Zusammenarbeit bei der friedlichen Verwendung der Atomenergie innerhalb Europas*, Frankfurt a. Main, Berlin

Ośrodek Badań Jądrowych (Centre Européen pour la Recherche Nucléaire — CERN)⁴ oraz Nordycki Instytut Teoretycznej Fizyki Atomowej (Nordita)⁵. Dwie ostatnie z wymienionych organizacji zajmują się badaniami naukowymi i wobec tego poniższe wywody dotyczą tylko problematyki zabezpieczeń w ENEA i Euratomie.

Członkami ENEA są następujące państwa: Austria, Belgia, Dania, Francja, Grecja, Holandia, Irlandia, Islandia, Luksemburg, NRF, Norwegia, Portugalia, Szwajcaria, Szwecja, Turcja, Włochy i Zjednoczone Królestwo; w charakterze członków stowarzyszonych — Kanada i Stany Zjednoczone. Członkami Euratomu są natomiast: Belgia, Francja, Holandia, Luksemburg, NRF i Włochy. Ze względu na uczestnictwo pewnej grupy państw w obu organizacjach w statucie ENEA zamieszczono postanowienia wyjaśniające, że „nie ma żadnej sprzeczności między celami, które wywierają wpływ na postanowienia tej decyzji (Rady OECE w sprawie utworzenia — ENEA — przyp. J. G.) a zasadami które legły u podstaw traktatu powołującego Europejską Wspólnotę Energii Atomowej (Euratom) zawartego w Rzymie dnia 25 marca 1957 r.”⁶ Porównanie obydwu wspomnianych dokumentów prowadzi jednak do innego wniosku.

Statut ENEA przewiduje, że organizacja stawia sobie za cel „rozwój produkcji i zastosowania energii jądrowej w celach pokojowych w krajach członkowskich”⁷. Cele te miały być osiągnięte poprzez konfrontację i harmonizowanie programów państw członkowskich w zakresie produkcji i zastosowania energii jądrowej (art. 4), tworzenie wspólnych przedsiębiorstw dla produkcji lub stosowania energii jądrowej w celach pokojowych z udziałem możliwie najliczniejszych państw członkowskich (art. 5), pośrednictwo Agencji w zakresie uzyskiwania surowców koniecznych dla realizacji programów przez wspólne przedsiębiorstwa (art. 6), działalność Agencji w zakresie stworzenia warunków wolnego handlu materiałami koniecznymi do produkcji lub stosowania energii jądrowej dla celów pokojowych (art. 7), współdziałanie Agencji w zakresie tworzenia warunków dla rozwoju badań nad pokojowym wyko-

1959, ss. 58—62; P. Huet, *L'Agence Européenne pour l'Énergie Nucléaire de l'O. E. C. E. W: Annuaire Européen t. V*, ss. 15—26; G. R. Nelson, *European Organisation in the Field of Atomic Energy*. W: *Annuaire Européen t. IV*, ss. 36—64; W. Morawiecki, *Organizacje międzynarodowe*. Warszawa 1965, ss. 412—413.

³ D. F. Dolfus, *Euratom à propos de*. Paris 1959; *Euratom. Analyse et commentaires du traité*. Pod red.: J. Errera, E. Symon, J. van der Meulen, L. Vernaeve. Bruxelles 1958; M. Gandet, *Euratom*. W: *Law and Administration*. London, New York, Paris, Los Angeles 1959, t. I; A. Nanes, *The Evolution of Euratom*. „International Journal” 1957—1958, nr 1, ss. 12—20. J. Polach, *Euratom*. New York 1964.

⁴ Tekst układu paryskiego z dnia 1 lipca 1953 r.: H. Drück, jw., ss. 139—144.

⁵ Tekst układu tworzącego Nordita niedostępny. Omówienie: tamże, ss. 52—53.

⁶ Statut ENEA: *Annuaire Européen t. V*, ss. 273—283.

⁷ Część I, art. 1, lit. b statutu ENEA. Konsekwentnie myśl tę wypowiedają inne postanowienia statutu dotyczące kwestii szczegółowych: art. 4, lit. a, art. 5, lit. a, art. 9, lit. a.

rzystaniem energii jądrowej oraz wymiany informacji naukowej i technicznej w tym zakresie (art. 9), współdziałanie Agencji w zakresie kształcenia personelu naukowego i technicznego (art. 10), jak również opracowania oraz harmonizowania ustawodawstwa jądrowego (art. 11).

W porównaniu ze statutem ENEA traktat w sprawie utworzenia Euratomu bardziej ogólnie ujmował cel organizacji, zawierając nawet pewną wątpliwość, czy zadanie jej ogranicza się tylko do pokojowego wykorzystywania energii jądrowej. Różnie można rozumieć deklarację we wstępie do traktatu, że „rozszerzenie i zwiększenie produkcji energii jądrowej stanowi postęp na rzecz pokoju”⁸. Epitet „pokojowy” pojawia się jeszcze dwukrotnie w tym samym kontekście współpracy z międzynarodowymi organizacjami działającymi w zakresie pokojowego wykorzystania energii jądrowej⁹. Z kolei art. 84 alinea 3 sugeruje, że Euratom bezpośrednio może przyczynić się do wykorzystania energii jądrowej dla celów wojskowych. Postanowienie bowiem wskazuje, że własność Wspólnoty nie będzie się rozciągała, tak zresztą jak i kontrola dotycząca bezpieczeństwa, na „materiały przeznaczone do celów obronnych, które bądź są w trakcie specjalnego przygotowania na takie cele, bądź też po takim przygotowaniu zgodnie z planem ich użytkowania zostały zainstalowane lub zmagazynowane w obiektach wojskowych”¹⁰. Przekazanie materiałów jądrowych na cele wojskowe może nastąpić nawet wtedy, gdy Wspólnota przyczyniła się do ich produkcji. W tym stanie rzeczy, jak podkreśla G. Arangio-Ruiz, „wystarczy, by jeden z rządów członkowskich przekazał jakiegokolwiek materiały jądrowe na cele wojskowe, aby takie materiały zostały wy-

⁸ Tekst traktatu: *Annuaire Européen* t. V, ss. 455—559. W oryginale postanowienie brzmiało: „nuclear energy constitutes the essential resource for ensuring the expansion and invigoration of production and for effecting progress in peaceful achievement”.

⁹ Wstęp, alinea 5 i art. 2, lit. h.

¹⁰ Znamienne są komentarze do tego artykułu: P. Böhm, *Ownership of Nuclear Materials in Euratom*. „The American Journal of Comparative Law” 1962, nr 2, s. 173; H. J. Hahn, *Control under the Euratom Compact*. „The American Journal of Comparative Law” 1958, nr 1, s. 39: „In other words it (traktat w przedmiocie utworzenia Euratomu — przyp. J. G.) leaves member states at liberty to do what they deem justified by the needs of national defense, and wherever military use begins, Euratom's security control is not applicable”; J. G. Polach, jw., s. 96: „But as has been noted, Euratom security control stops where military uses begin”. W przepisie 88 Hahn przytoczył następujący fragment oświadczenia francuskiego: „Aucune clause enfin n'interdit l'usage de l'énergie nucléaire à des fins de défense nationale, domaine dans lequel la France possède et conserve une entière liberté d'action. Les exigences de la défense nationale sont, au surplus respectées”. W debacie parlamentarnej nad traktatem rzymskim minister obrony Francji stwierdził: „Aucune restriction d'emploi militaire ne frappe les matières fissiles à l'intérieur d'Euratom”. Por. A. Cocatre-Zilgien, *Les traités de Rome devant le Parlement Français*. *Annuaire Français de Droit International (AFDI)* 1957, s. 527, przypis 53. Omówienie dyskusji w Zgromadzeniu Narodowym Francji: A. Ballet, *Après la vote de l'Assemblée sur l'Euratom*. „Le Monde” z 13 VII 1958.

³ Przegląd Zachodni

łączone z systemu kontroli stanu bezpieczeństwa”¹¹. Stwierdzić zatem można, że Euratom stanowi organizację międzynarodową, która równie dobrze może umożliwiać korzystanie z energii jądrowej dla celów wojskowych, jak i pokojowych. W praktyce, jak wskazywano, Wspólnota stała się agendą zaopatrzeniową państw członkowskich w materiały przeznaczone na cele wojskowe¹².

Możność przekazywania materiałów jądrowych i urządzeń na cele wojskowe państw członkowskich ograniczają odpowiednie umowy zawarte między Euratomem a państwami trzecimi, np. ze Stanami Zjednoczonymi¹³, Kanadą¹⁴ i Zjednoczonym Królestwem¹⁵. Postanowienia te stanowiły, że materiał jądrowy, urządzenia lub wzory przekazane przez wymienione państwa czy to Wspólnocie, czy też osobom upoważnionym w obrębie Wspólnoty „nie będą używane do broni atomowej lub badań czy też rozwoju tych broni lub dla jakichkolwiek innych celów wojskowych”¹⁶. Nawet gdyby te trzy państwa jak najściślej przestrzegały zabezpieczeń uniemożliwiających korzystanie z przekazanych materiałów i urządzeń dla celów wojskowych w obrębie Wspólnoty, nie ma pewności — w świetle obowiązującego traktatu — czy postępować tak będą inne państwa, z którymi Euratom zawiera umowy, np. Argentyna, Brazylia itd.

Aby uniemożliwić wykorzystywanie urządzeń, wzorów, a zwłaszcza materiałów rozszczepialnych przeznaczonych lub osiąganych w procesie pokojowego używania energii jądrowej na cele wojskowe, konieczne są gwarancje (*safeguards*). Typowy reaktor średniej mocy, a więc w granicach 200 000 kilowatów, produkuje rocznie około 100 kilogramów materiału rozszczepialnego (plutonu). Według informacji powszechnie dostępnych, ilość ta wystarcza do produkcji 20 bomb. W przeciągu krótkiego czasu każde państwo dysponujące większą ilością reaktorów może uzyskać w charakterze produktu ubocznego

¹¹ G. Arangio-Ruiz, *Some International Legal Problems of the Civil Uses of Nuclear Energy*. „Recueil des Cours de l'Académie de Droit International” (RCADI) 1962/III/, t. 107, ss. 568—571.

¹² M. Gandet, jw., s. 171: „Moreover, even nuclear materials intended from the beginning for military purposes are submitted to the ordinary rules of supply, i. e., have to pass through Euratom's Agency. This is the means of preserving the total control of nuclear materials which is one of the principal concerns of Euratom and its member states”. W ostatnim zdaniu określenie „kontrola” nie oznacza kontroli bezpieczeństwa, a więc w celu zapobieżenia używania przekazanych materiałów na cele wojskowe, lecz kontrolę ewidencyjną.

¹³ Tekst umowy z dnia 29 maja 1958 r.: *Annuaire Européen* t. IV, ss. 325—335.

¹⁴ Tekst umowy z dnia 4 lutego 1959 r.: *Annuaire Européen* t. VI, s. 299 i n.

¹⁵ Tamże, t. VII, ss. 551—561.

¹⁶ Rozdz. XI, dz. A, § 1 umowy ze Stanami Zjednoczonymi oraz ogólniej art. IX § 1 umowy z Kanadą i art. XIII § 1, lit. a umowy ze Zjednoczonym Królestwem. Także przewidywano, że specjalne materiały jądrowe uzyskane przy posłużeniu się przekazanymi przez te państwa materiałami, urządzeniami i wzorami nie będą mogły być użytkowane dla celów wojskowych.

znaczne zapasy materiałów rozszczepialnych nadających się do uruchomienia własnego arsenału atomowego¹⁷.

Niebezpieczeństwu skierowania na cele wojskowe materiałów rozszczepialnych, które zgromadzono lub wyprodukowano w procesach pokojowego wykorzystania energii jądrowej, może zapobiec tylko skuteczny system gwarancji. Mianem gwarancji określa się w zakresie korzystania z energii jądrowej szereg środków i uprawnień organizacji międzynarodowych lub państw zapewniających jedynie pokojowe wykorzystanie urządzeń, materiałów jądrowych i wzorów. Do środków tych zaliczyć należy prawo dysponowania urządzeniami, materiałami jądrowymi i wzorami przez organizację międzynarodową, uprawnienia organizacji lub państw w zakresie kontroli posiadania lub sposobu użytkowania materiałów rozszczepialnych, urządzeń, patentów itd. oraz uprawnienie organizacji i państw do stosowania środków przymusu w wypadku ujawnienia, iż urządzenia, wzory czy też materiały jądrowe są używane w innych niż pokojowych celach.

ENEA i Euratom posiadają prawo dysponowania materiałami rozszczepialnymi uzyskiwanymi przez nie lub za ich pośrednictwem, a także materiałami stanowiącymi produkt obróbki poprzednio określonych materiałów. Prawne podstawy dysponowania tymi materiałami w obydwu wypadkach są jednak różne. W ENEA podstawę prawną tworzy jedynie zwykle ograniczenie wykonywania suwerenności przez państwa członkowskie, w wyniku którego organizacja uzyskuje uprawnienia dysponowania tymi materiałami. W Euratomie natomiast prawo dysponowania stanowi konsekwencję własności Wspólnoty w stosunku do tych materiałów.

Na podstawie prawa dysponowania materiałami rozszczepialnymi ENEA może domagać się, by zbędne materiały rozszczepialne uzyskane z plutonu 239, uranu 233, uranu wzbogaconego izotopami 233 lub 235 były zdeponowane w Agencji, przy czym na wniosek zainteresowanego państwa zostaną zwrócone¹⁸. W wypadku nieprzestrzegania przez upoważnione osoby w jakimś państwie członkowskim postanowień dotyczących wyłącznie pokojowego wykorzystania z energii jądrowej lub niezastosowania się do zaleceń Agencji, może ona — na podstawie prawa dysponowania materiałami rozszczepialnymi — zastosować sankcje. Sankcją najbardziej radykalną jest nakaz zwrotu materiałów jądrowych i urządzeń dostarczonych lub znajdujących się pod kontrolą Agencji¹⁹.

Według traktatu rzymskiego, specjalne materiały rozszczepialne stanowią własność Euratomu, niezależnie czy wyprodukowano je na terytorium państw

¹⁷ M. Willrich, *Safeguarding Atoms for Peace*. „American Journal of International Law” (AJIL) 1966, nr 1, s. 30. Podobne informacje L. Romaniacki, *Pokojowe wykorzystanie energii jądrowej*. „Sprawy Międzynarodowe” 1966, nr 12, s. 35. W NRF reaktory specjalne Karlsruhe i Jülich wytwarzają pluton 239.

¹⁸ Art. 4, lit. b konwencji w sprawie utworzenia kontroli bezpieczeństwa ENEA.

¹⁹ Art. 5, lit. a i b, pkt. 2.

członkowskich Wspólnoty, czy też zostały importowane²⁰. Warunkiem posiadania przez Wspólnotę prawa własności w odniesieniu do specjalnych materiałów rozszczepialnych jest rozciąganie się na nie kontroli bezpieczeństwa²¹. Jeśli więc jakieś materiały rozszczepialne zostaną zwolnione spod kontroli bezpieczeństwa Euratomu, wówczas prawo własności Wspólnoty wygasa. Sytuacja taka może zaistnieć w dwóch wypadkach: 1) gdy materiały zostały importowane w celu poddania obróbce w obrębie Wspólnoty, lecz mają być wysłane poza terytorium Wspólnoty (handel konsygnacyjny)²², 2) gdy materiały zamierzono użyć dla celów wojskowych i wobec powyższego zostały umieszczone lub zmagazynowane w urządzeniach wojskowych²³. Agencja występując w imieniu Wspólnoty prowadzi specjalną księgę materiałów rozszczepialnych stanowiących jej własność²⁴. Państwa członkowskie, osoby lub przedsiębiorstwa znajdujące się w ich jurysdykcji posiadają natomiast na podstawie art. 87 jak najszersze prawa używania i zużycia (*the use and consumption*) specjalnych materiałów rozszczepialnych znajdujących się w ich dyspozycji. Rozwiązanie takie wzbudziło duże zainteresowanie teoretyków prawa. H. Drück określił prawo Wspólnoty do materiałów rozszczepialnych jako własność w formalnym znaczeniu lub charakteryzował jako własność funkcjonalną²⁵. Wstępnie konstrukcję taką przyjął też P. Böhm wskazując, że własność Wspólnoty spełnia zadanie zapewnienia bezpieczeństwa i wobec tego

²⁰ Art. 86. Traktat rzymski kierował się precedensowymi rozwiązaniami przyjętymi w ustawodawstwie Stanów Zjednoczonych, Kanady i Zjednoczonego Królestwa. Por. M. Gandet, jw., s. 170; H. Drück (jw., ss. 168—169) zwrócił uwagę, że głównie zwolnieniem zastosowania konstrukcji własności Wspólnoty wobec specjalnych materiałów rozszczepialnych była Francja, przeciwnikiem zaś NRF. Przeszło dwuletni spór w przedmiocie własności rozstrzygnął dopiero kompromis osiągnięty na konferencji szefów rządów zainteresowanych państw w 1957 r. P. Böhm (jw., s. 173) podaje jako główną przyczynę wprowadzenia własności Wspólnoty na specjalne materiały rozszczepialne argument, iż „these materials have to be protected against any improper use on account of the damages involved for the public as well as for the internal and international safety of the member States”. W warunkach gdy pewne materiały rozszczepialne byłyby własnością osób, inne własnością wspólnych przedsiębiorstw czy państw, wykonywanie kontroli lub stosowanie sankcji byłoby dla organów Wspólnoty bądź znacznie utrudnione, bądź w ogóle niemożliwe. Por. G. Vedel, *Le „régime de propriété” dans le traité d’Euratom*. AFDI 1957, ss. 587—589.

²¹ G. Vedel, (jw., s. 590): „La liaison du régime de propriété au régime de contrôle se perçoit ici clairement: la propriété de la Communauté a un contenu juridique, et non économique, son but est, pour les matières les plus importantes et les plus dangereuses, de donner le fondement le plus solide au contrôle; par suite, la propriété communautaire n’a pas de raison d’être là où le contrôle ne s’exerce pas”.

²² Art. 75.

²³ Art. 84, alinea 3. Por. uwagi wypowiedziane wyżej.

²⁴ Art. 89.

²⁵ H. Drück, jw., s. 92.

może być określona jako formalna lub też funkcjonalna²⁶. W dalszym wywodzie autor ten odrzuca jednak podział na *dominium directum* i *dominium utile* stwierdzając, że w systemie kontynentalnego prawa cywilnego został on w zasadzie odrzucony. Zresztą — jak wskazuje autor — gdyby nawet podział ten przyjęto w prawie wewnętrznym państw członkowskich, nie mógłby być on zaaprobowany w prawie międzynarodowym. Z prawnego punktu widzenia Wspólnota jako właściciel specjalnych materiałów rozszczepialnych nie ma bowiem tych praw i obowiązków, które tworzą normalnie *dominium directum*. I tak np. odpowiedzialność z tytułu szkód wyrządzonych osobom trzecim w związku z użytkowaniem tych materiałów ponosi nie Wspólnota, lecz użytkownik. Na tej podstawie Böhm stwierdza, że własność Wspólnoty pozbawiona jest jakiegokolwiek znaczenia prawnego i wobec tego w stosunkach między użytkownikiem a innymi osobami właściwe jest prawo poszczególnych państw, na terytorium których znajduje się specjalny materiał rozszczepialny, a nie prawo międzynarodowe czy zasady ogólne prawa państw członkowskich²⁷. W konkluzji Böhm formułuje wniosek, że użytkownik jest właścicielem w rozumieniu prawa niemieckiego, które ograniczone zostało normami prawa publicznego, tj. traktatu rzymskiego. Inna ma być natomiast sytuacja we Francji. Zgodnie bowiem z francuską koncepcją *domaine public* (art. 537—541 kodeksu cywilnego francuskiego), Wspólnota może na terytorium Francji być właścicielem specjalnych materiałów rozszczepialnych²⁸.

Ewentualne przyjęcie tego rozumowania prowadzi do dwóch wniosków. Po pierwsze — z chwilą, gdy NRF nie będzie związana traktatem rzymskim uprawnienia Wspólnoty wygasają w stosunku do materiałów rozszczepialnych o charakterze specjalnym, znajdujących się w rękach zachodnioniemieckich użytkowników. Odgadując jednak w tym wniosku konsekwencje polityczne i wojskowe wynikające z przyjętej konstrukcji własności jej zwolennik wskazywałby najprawdopodobniej, że traktat rzymski zawarto na czas nieograniczony. Argument ten posiada niewielką wartość. Z norm prawa powszechnego, które spróbowała ująć w projekcie prawa traktatowego Komisja Prawa Międzynarodowego ONZ, wynika bowiem, że w szeregu okoliczności umowa bezterminowa może być wypowiedziana przez jednego z kontrahentów²⁹. Nie sposób zatem powstrzymać się od uwagi, że Böhm w swym artykule, dzięki zabiegom interpretacyjnym obowiązującego prawa, powrócił do tradycyjnego stanowiska zachodnioniemieckiego w przedmiocie własności materiałów rozszczepialnych, ujawnionego przez NRF w dyskusji nad założeniami prawnymi Euratomu. Rzecz znamienna, że autor ten, przyjmując prawo własności użytkowników niemieckich w stosunku do materiałów rozszczepial-

²⁶ P. Böhm, *iw.*, s. 174.

²⁷ Tamże, s. 178: „The private legal relations of international and supranational organizations are always governed by ‘foreign’ law and never by their ‘own’ law”.

²⁸ Tamże, ss. 182—183.

²⁹ Kilka uwag na ten temat: S. E. Nahlik, *Wstęp do nauki prawa międzynarodowego*. Warszawa 1967, ss. 314—315.

nych objętych kontrolą Wspólnoty, odmówił tego prawa użytkownikom francuskim. W pracy Böhma, w której prócz rozważań dotyczących prawa międzynarodowego i cywilnego szeregu państw znalazły się także uwagi z zakresu prawa porównawczego, brak elementów politycznej oceny problemu własności materiałów rozszczepialnych. Wówczas należałoby bowiem wskazać, że interpretacja ta przyzwala, by w pewnych wypadkach, jak np. w związku z wystąpieniem NRF z Euratomu, specjalne materiały rozszczepialne mogły być dowolnie użytkowane przez Niemców. Euratom należy zatem uznać za wygodną dla NRF formę gromadzenia potencjału jądrowego. Prawo własności Wspólnoty w ujęciu traktatowym, mimo że posiada aktualnie pewne znaczenie, okazuje się niewielkim zabezpieczeniem. Idea ponadpaństwowości w ujęciu traktatowym jest więc wygodnym środkiem propagandowym, lecz nie gwarantuje wyłącznie pokojowego wyzyskania materiałów rozszczepialnych. Po drugie — w świetle tych uwag równie krytycznie należy ocenić propozycje utworzenia Wielostronnych Sił Nuklearnych (MLF). Jeśli własność Wspólnoty w stosunku do materiałów rozszczepialnych nie stanowi gwarancji ich niewykorzystania w celach wojskowych przez państwa członkowskie, tym bardziej gwarancji takiej nie dostarcza wspólna własność urzędów do przenoszenia broni jądrowej oraz samej broni³⁰.

Inną formą gwarancji jest kontrola. Pojęcia te nie są tożsame, jak można by wnioskować z niektórych definicji. Konsekwencją ustaleń kontrolnych może być stosowanie sankcji międzynarodowych, lecz zasadniczo kontrola nie obejmuje sankcji i dopiero łącznie tworzą pojęcie gwarancji³¹.

Statut ENEA w art. 8 przewiduje, że kontrola bezpieczeństwa będzie wykonywana tylko w jednym celu, mianowicie zagwarantowania, by funkcjonowanie wspólnych przedsiębiorstw, jak również udostępnione przez Agencję materiały, wyposażone lub udzielone ułatwienia nie służyły jakimkolwiek celom wojskowym. W systemie Euratomu kontrola bezpieczeństwa ma spełnić znacznie szersze zadanie; chodzi o to, by materiały jądrowe służyły tylko tym celom, na które je przekazano³². Na podstawie komentarzy do traktatu rzymskiego stwierdzić trzeba, że do innych celów należy zarówno użytkowanie

³⁰ Słusznie W. A. Zorin, przewodniczący delegacji ZSRR na konferencję Komitetu Rozbrojeniowego 18 państw w Genewie, podczas jej 195 posiedzenia w dniu 2 lipca 1964 r. wywodził: „Chyba nie trzeba jakiejś specjalnej znajomości dziedziny prawa majątkowego, żeby rozumieć zwykłą rzecz — łączne władanie, współposiadanie stanowi jedną z form własności broni jądrowej i środków przenoszenia do celu, którymi będą rozporządzać wielostronne siły jądrowe NATO” (Doc. ENDC/PV. 195).

³¹ H. J. Hahn, jw., s. 27: „control is now understood on international public law as comprising observation and/or observation plus enforcement”.

³² Art. 2, lit. e traktatu rzymskiego. Niekiedy można spotkać zdanie, że kontrola bezpieczeństwa w Euratomie bynajmniej nie zakłada zapobiegania używaniu energii jądrowej dla celów wojskowych. J. G. Polach (jw., s. 95) omawiając zadania kontroli wywodził, iż jej wzorzec „do not automatically exclude their employment to military ends”.

materiałów dla potrzeb wojskowych, jak również zabezpieczenie ich przed przekazaniem państwom trzecim³³. Wydaje się nawet, że traktat rzymski poświęca znacznie więcej uwagi zagadnieniu zabezpieczenia przed przekazaniem materiałów, urządzeń czy też informacji technologicznych państwom trzecim niż problemom zabezpieczeń przed wojskowym wykorzystaniem materiałów uzyskiwanych za pośrednictwem Wspólnoty. Faktem jest bowiem, że tym zabezpieczeniom pierwszym poświęcono całą część III traktatu (art. 24—27) i część IV (art. 28—29). Kontrola w związku z wojskowym korzystaniem z energii jądrowej nie doczekała się natomiast uregulowania.

Środki kontroli można podzielić na środki ujawniania i środki inspekcji. Zarówno w systemie *ENEA*, jak również Euratomu stosowano obydwie grupy środków, przy czym rzecz znamienna — w *ENEA* środki ujawniania ograniczone zostały do niezbędnego minimum, podczas gdy w Euratomie zostały poważnie rozbudowane³⁴. W *ENEA* przewidywano stosowanie środków ujawniania wobec urządzeń, włącznie z reaktorami oraz metodami chemicznej obróbki materiałów jądrowych, jak również wobec rejestrów materiału rozszczepialnego i surowców dostępnych organom Agencji³⁵. W konkluzji stwierdzić należy, że jawność w nakreślonych granicach obowiązywała w stosunku do organów Agencji, a za ich pośrednictwem w stosunku do państw członkowskich. W traktacie powołującym Euratom nie zastosowano zasady pełnej jawności zarówno między członkami Wspólnoty, jak i w stosunku do państw trzecich oraz organizacji międzynarodowych o charakterze powszechnym, jak np. Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej (*MAEA*). Przyjęte w Euratomie środki ujawniania w stosunku do organów Wspólnoty nie oznaczały, aby za ich pośrednictwem panowała zasada jawności w stosunkach między państwami członkowskimi. Podkreślić wreszcie należy, że środki ujawniania przyjęte w traktacie rzymskim w mniejszym stopniu konieczne były dla kontroli bezpieczeństwa, przede wszystkim zaś umożliwiały współpracę i koordynację programów atomowych państw członkowskich³⁶. Organa Euratomu

³³ J. Errera, E. Symon, J. van der Meulen, L. Varnaeeve, jw. ss. 151—152. Autorzy komentarza charakteryzowali taką kontrolę jako kontrolę zgodności (*contrôle de conformité*). Kontrola kończy się tam, gdzie zaczyna wojskowe korzystanie z energii jądrowej. Z tych względów pod pretekstem wojskowego korzystania kontrola Euratomu może być oddalona. Dowodzą tego próby przeprowadzenia kontroli Euratomu we francuskich zakładach produkujących pluton. Euratom wychodził z założenia, że posiada prawo kontroli tak długo, jak długo materiały nie zostaną ostatecznie przekształcone w broń lub zmagazynowane w urządzeniach wojskowych, a zatem, że kontrola obejmuje stadia przygotowawcze. Przeciwnie stanowisko zajęła Francja, nie dopuszczając do kontroli w ośrodku Marcoule („Die Atomwirtschaft” 1961, nr 6, s. 349).

³⁴ J. van Helmont, *Das System der Überwachung der Sicherheit nach dem Euratom-Vertrag*. „Europa-Archiv” 1963, nr 7, s. 257.

³⁵ Art. 3.

³⁶ W art. 5 przewidywano, że Komisja ma prawo zwrócić się do określonej osoby lub przedsiębiorstwa, by przedstawiły programy badań nad energią jądrową.

mają prawo żądać, by osoby użytkujące urządzenia przeznaczone do produkcji, rozszczepiania lub obróbki złożyły Komisji deklarację, podając w niej zasadnicze cechy techniczne tych urządzeń. Informacja ta winna zagwarantować, że materiały jądrowe będą użytkowane tylko dla celów, dla jakich były przekazane. Procesy stosowane w chemicznej reakcji materiału promieniotwórczego mają stanowić przedmiot aprobaty Komisji, jeśli wymagają tego interesy bezpieczeństwa³⁷.

Mechanizm kontroli byłby nieskuteczny, gdyby opierał się wyłącznie na technikach ujawniania informacji pozostających w bezpośrednim związku z bezpieczeństwem. Z tych względów, w celu zweryfikowania sprawozdań i informacji, Komisja posiada prawo dokonywania badań na miejscu. W porównaniu z badaniami *ENEA* w Euratomie w wyższym stopniu zostały one uniezależnione od zgody państwa członkowskiego³⁸. Tylko wtedy, gdy inspekcja³⁹ ma nastąpić w danym państwie po raz pierwszy, odbywa się ona na podstawie porozumienia Komisji i członka Wspólnoty, przy czym porozumienie takie określa zasady dokonania inspekcji we wszystkich innych wypadkach. Podobnie jak w *ENEA*, w Euratomie jeśli państwo członkowskie sprzeciwiłoby się przeprowadzeniu inspekcji, Komisja ma prawo wystąpić do prezydenta Trybunału Sprawiedliwości o wydanie nakazu inspekcji, przy czym powinno to nastąpić w terminie trzech dni. Jednak tylko w Euratomie Komisja ma prawo wydać nakaz pisemny przeprowadzenia natychmiastowej inspekcji, gdyby istniały obawy, że zwłoka w terminie dokonania inspekcji może spowodować ukrycie naruszeń. Jednocześnie Komisja występuje do prezydenta Trybunału Sprawiedliwości z wnioskiem o aprobowanie takiego postępowania.

Stwierdzenie naruszeń powoduje w obydwu omawianych organizacjach zastosowanie sankcji. Agencja ma prawo bądź odstąpić lub przerwać dostawę materiału, wyposażenia lub świadczeń przekazywanych pod jej nadzorem, bądź

Odpowiedzi mogą jednak być traktowane jako poufne, bez zgody państw, osób lub przedsiębiorstw je przekazujących nie wolno ich dalej przekazywać. Przekazane organom Euratomu patenty i informacje w pewnych okolicznościach stanowią informacje tajne, przy czym Rada Euratomu określa środki bezpieczeństwa, które należy stosować w celu zapewnienia, by nie dostały się te informacje wskutek przekazania organom Euratomu w ręce nieupoważnionych osób lub państw trzecich (art. 24).

³⁷ Art. 78.

³⁸ Art. 5, lit. b, pkt 1 i 2 konwencji w sprawie utworzenia gwarancji bezpieczeństwa *ENEA*.

³⁹ Grupa inspekcyjna składa się z dwóch lub trzech inspektorów, przy czym jeden z nich posiada obywatelstwo tego państwa, w którym następuje inspekcja. W każdej grupie inspekcyjnej muszą być inspektorzy posiadający kwalifikacje administracyjne, handlowe oraz inżyniersko-techniczne. Program inspekcyjny opracowywany jest w Brukseli na podstawie ksiąg materiałowych i sprawozdań dostarczanych przez Komisję (por. J. van Helmont, jw., s. 259. Do połowy 1959 r. przeprowadzono 36 inspekcji we wszystkich państwach członkowskich (tamże, s. 259). W latach następnych przeprowadzono około stu inspekcji w okresie roku (w 1964 r. — 110). Por. *Annuaire Européen* t. XII, s. 631.

domagać się zwrotu materiału i urządzeń już dostarczonych⁴⁰. Szerzej rozbudowany został system sankcji w Euratomie. W związku ze stwierdzeniem naruszeń postanowień traktatowych Komisja wydaje dyrektywę nakazującą członkowi podjęcie środków mających na celu położenie kresu tym naruszeniom, ustalając termin podjęcia zaleconych kroków⁴¹. Komisja ma prawo również wydać ostrzeżenie lub uchwalić zalecenia państwu członkowskim w sprawie ustanowienia przez nie przepisów mających na celu realizację postanowień traktatu. Prócz sankcji korygujących w Euratomie przyjęto kilka innych sankcji. Mogą one polegać na: 1) cofnięciu specjalnych korzyści, jak np. pomocy finansowej lub technicznej, 2) ustanowieniu nad przedsiębiorstwem nadzoru na przeciąg najdłuższej czterech miesięcy, przy czym Komisja i państwo członkowskie wyznaczają wspólnie administratora, 3) całkowitym lub częściowym wycofaniu surowców lub specjalnych materiałów rozszczepialnych⁴².

Zasadniczo te same środki przewidują umowy zawierane przez Euratom z państwami trzecimi, np. z Kanadą, Stanami Zjednoczonymi i Zjednoczonym Królestwem. Umowy te odsyłały w związku z przekazanymi materiałami, urządzeniami lub wzorami do gwarancji Euratomu, rozszerzając je dodatkowo o specjalne sprawozdania co do zużycia przekazanych urządzeń i materiałów (umowa ze Stanami Zjednoczonymi), wzajemne inspekcje — przede wszystkim dla zrealizowania celów państw udzielających pomocy w zakresie używania dostarczonych urządzeń i materiałów (wszystkie trzy umowy) oraz prowadzenie specjalnych rejestrów co do zużycia sprzętu i materiałów lub materiałów produkowanych przy ich użyciu.

W konkluzji stwierdzić należy, że z punktu widzenia środków kontroli oraz innych zabezpieczeń, a także charakteru gwarancji i kontroli, między ENEA a Euratomem nie występują poważniejsze różnice. Trudno byłoby zatem generalnie charakteryzować system ENEA jako zgodny z prawem międzynarodowym, tj. natury koordynacyjnej, a system Euratomu jako niezgodny z prawem, tj. natury ponadpaństwowej⁴³. Faktem jest jednak, że możliwość wykonania kontroli bezpieczeństwa w stosunku do Belgii, Holandii, Luksemburga, Francji, Włoch i ich obywateli przez dwie organizacje, a w stosunku do NRF przez trzy (prócz ENEA i Euratomu także przez Unię Zachodnioeuropejską za pośrednictwem Agencji Kontroli Zbrojeń), natrafić musi na trudności⁴⁴. Różne są cele tych organizacji. W ENEA wzorzec kontroli międzynarodowej kształtuje się bowiem jedynie na zasadzie niezezwalania na używanie

⁴⁰ Art. 82 traktatu rzymskiego.

⁴¹ Art. 83.

⁴² Art. 83 § 1.

⁴³ Inaczej J. Symonides, *Kontrola międzynarodowa*. Toruń 1964, ss. 147—148.

⁴⁴ Omówienie tej problematyki: J. Gilas, *Nierozpowszechnianie broni jądrowej i termojądrowej*. W: *Rozbrojenie. Szkice i rozprawy*. Warszawa 1966, ss. 168—172; J. Gilas, J. Symonides, *Agencja Kontroli Zbrojeń*. „Przegląd Zachodni” 1966, nr 6, ss. 326—338.

materiałów i urządzeń poddanych kontroli dla celów wojskowych. W Euratomie natomiast wzorzec ten kształtuje przede wszystkim kwestia nieudostępniania materiałów i urządzeń, a także informacji państwu trzecim bez zgody organów Wspólnoty. Wykonanie kontroli przez Euratom może więc stanowić przeszkodę w wykonywaniu kontroli ENEA. Ten stan może ułatwić naruszenie zasady nieużywania przekazanych urządzeń i materiałów na cele wojskowe. Trudności te próbowano rozwiązać na podstawie art. 16 konwencji w sprawie zabezpieczeń ENEA, który projektował zawarcie przez ENEA specjalnego układu z Euratomem. Umowa miałaby określić warunki, na jakich byłaby wykonywana kontrola ENEA na terytorium Euratomu w celu osiągnięcia zamierzeń ENEA.

Ani system kontroli bezpieczeństwa ENEA, ani też Euratomu nie stanowi istotnej dla NRF przeszkody w jej dążeniu do uzyskania broni jądrowej, nie stanowi rzeczywistej gwarancji w tym zakresie. Pierwszy obejmuje tylko niewielkie ilości materiałów i urządzeń i jest rzadko stosowany wobec Niemiec zachodnich. Drugi natomiast wyłącza spod kontroli materiały specjalne zdeponowane w specjalnych urządzeniach wojskowych. Stosownie do traktatu rzymskiego jednakowo zostały potraktowane wszystkie państwa członkowskie. Na tej podstawie NRF, którą obowiązują zakazy dokonywania prób, produkowania i posiadania broni jądrowej i termojądrowej mogłaby być traktowana na równi z innymi państwami członkowskimi Euratomu, które nie są zobowiązane do powstrzymania się od wojskowego użytkowania energii jądrowej⁴⁵. W tym stanie ciężar zabezpieczenia przed uzyskaniem broni jądrowej i termojądrowej przez NRF spoczywa na Agencji Kontroli Zbrojeń⁴⁶. Zastrzeżenia budzić musi jednak zarówno treść głównych zobowiązań zaciągniętych przez NRF w zakresie wyrzeczenia się broni jądrowej i termojądrowej, jak również przyjęty w układach paryskich wzorzec kontroli.

NRF wyrzekła się produkcji broni jądrowej tylko na swym terytorium. Nie przewidziano natomiast wyrzeczenia się posiadania lub użytkowania takiej broni, nie dołączono również klauzuli o jej nieprzyjmowaniu z wszelkich możliwych źródeł lub o zakazie produkcji na terytorium innych państw za ich zgodą, czy we współpracy z nimi. Instruktywny jest fakt, że sformułowania układów paryskich zredagowane zostały w sposób sugerujący, iż NRF nie była uprzednio związana żadnymi normami prawa międzynarodowego

⁴⁵ M. in. następujące przedsiębiorstwa NRF uzyskały koncesje badawcze lub inne: *Battelle Institut* (Frankfurt a. Main), *Allgemeine Elektrizitätsgesellschaft* (AEG), (Frankfurt a. Main), *Nukleare Chemie und Metallurgie GmbH* (Frankfurt a. Main), *Metallgesellschaft* (Frankfurt a. Main), *Hahn-Meitner Institut* (Berlin—Wannsee), *Gesellschaft für Kernenergieverwertung in Schiffbau und Schifffahrt GmbH* (Hamburg), *Kernforschungsanlage Jülich des Landes Nordrhein—Westfalen* (KFA) (Jülich), *Internationaler Atomreaktorbau GmbH* (Interatom) (Bensberg/Köln), *Wasserwirtschaftsamt Schleswig-Holstein*, *Isotopenstudien-Gesellschaft* (Karlsruhe).

⁴⁶ Nadto prawo kontroli w wypadkach specjalnych przysługuje także państwu trzeciemu w stosunku do tych organizacji, zwłaszcza Euratomu, jeśli udzieliło pomocy w materiale lub urządzeniach.

zakazującymi jej posiadania broni jądrowej. Zastosowanie konstrukcji wyzreczenia się broni jądrowej przez NRF, co układy przyjmują do wiadomości, sugeruje, że bez dobrowolnej koncesji tej treści nie istniały ze strony NRF żadne zobowiązania. Sformułowanie układów paryskich dotyczące zakazu broni masowej zagłady w odniesieniu do Niemiec zachodnich, jak również rozwiązanie zagadnienia kontroli nad wykonywaniem tego postanowienia stanowią naruszenie umowy poczdamskiej z dnia 2 sierpnia 1945 r. Po pierwsze, zmniejszył się w porównaniu z umową poczdamską zakres zakazu. Po drugie, układy paryskie bez zgody wszystkich stron umowy poczdamskiej przekształciły zagadnienie zbrojeń niemieckich ze sprawy należącej do kompetencji wielkich mocarstw w sprawę interesującą tylko trzy były państwa okupacyjne. Słusznie zatem podkreślono, że układy paryskie nie będą stanowić przeszkody w rozwoju broni jądrowej NRF, jeśli wymagać tego będą agresywne cele imperializmu⁴⁷.

Wadliwy jest skład organu kontrolującego. W Agencji Kontroli Zbrojeń uczestniczą bowiem sojusznicy NRF, zainteresowani w powiększaniu potencjału zbrojeniowego sojuszu. Rzecz znamienna również, że nigdy nie doszło do kontroli zakładów zachodnioniemieckich odnośnie do broni jądrowej, co zresztą nawet przy przyjętym wzorcu kontroli nie stanowiłoby ostatecznej gwarancji. W myśl bowiem postanowień układów kontrolą można objąć jedynie stadium produkcji. Nie są zatem kontrolowane badania w zakresie wojskowego wykorzystania energii jądrowej, jak również prace konstrukcyjne. Przypomnieć także należy, że kontrola w zakresie broni jądrowej, tak jak każda kontrola na miejscu w systemie Unii Zachodnioeuropejskiej, odbywałaby się za uprzednią notyfikacją. Postanowienie takie stawia pod znakiem zapytania efektywność kontroli.

Powyższe rozważania upoważniają — jak się wydaje — do sprecyzowania kilku wniosków końcowych.

1. Występowanie różnych wzorców kontroli w organizacjach zachodnioeuropejskiej współpracy w zakresie pokojowego korzystania z energii jądrowej, a więc szeregu odrębnych struktur kontrolnych sprawia, że organizacje te nie mogłyby zabezpieczyć realizacji projektowanego układu o nierozpowszechnianiu broni jądrowej i termojądrowej. Cele projektowanego układu wymagają bowiem wszechstronnej kontroli, nie zaś ograniczonej programowo tylko do materiału czy też sprzętu przekazanego państwu przez daną organizację lub za jej pośrednictwem. Nie może być zatem mowy o wykonywaniu

⁴⁷ A. Klafkowski, *Podstawowe problemy prawne likwidacji skutków wojny 1939—1945 a dwa państwa niemieckie*. Poznań 1966, ss. 332—335; J. Schultz, *Die Haltung der beiden deutschen Staaten zur Abrüstung im Lichte des Völkerrechts*. „Staat und Recht” 1965, nr 8, s. 1278; tegoż, *Völkerrecht und Abrüstung*. Berlin 1967, ss. 163—164; A. Skowroński, *NRF wobec problemu rozbrojenia*. „Sprawy Międzynarodowe” 1961, nr 2, s. 15. K. Skubiszewski, *Umowy paryskie z 23 października 1954 r. Studium z dziedziny prawa międzynarodowego*. „Przegląd Zachodni” 1955, nr 5—6, s. 119.

systemów kontroli *ENEA* lub Euratomu, chodzi bowiem o ich zastąpienie jednolitym, skutecznym systemem zabezpieczeń. Zwracając natomiast uwagę, że układ o nierozpowszechnianiu broni jądrowej i termojądrowej jest jednym z aktów zmierzających do zapewnienia warunków współpracy i współistnienia dwóch obozów państw różniących się ustrojem społeczno-gospodarczym szczególnie ważne byłoby, aby wszystkie państwa były przeświadczone, iż układ jest rzeczywiście wykonywany⁴⁸. Z tych względów także omawiane organizacje nie mogłyby być wykorzystywane w procesie zabezpieczenia celów układu, gdyż — jak wiadomo — uczestniczą w nich państwa należące do jednego tylko obozu. W tym stanie rzeczy wydaje się, że najbardziej powołaną do stworzenia systemu gwarancji w zakresie zabezpieczenia celów układu o nierozpowszechnianiu broni jądrowej jest Międzynarodowa Agencja Energii Jądrowej⁴⁹.

Oparcie kontroli na systemie gwarancji *MAEA* znajduje w pewnym stopniu podstawę w obowiązującym prawie w zakresie europejskiej współpracy w dziedzinie energii jądrowej. W umowach zawartych między Kanadą, Stanami Zjednoczonymi, Zjednoczonym Królestwem a Euratomem strony zobowiązywały się do okresowych konsultacji w celu ustalenia dziedzin zabezpieczeń, w których *MAEA* mogłaby służyć pomocą⁵⁰. W umowie zawartej w 1959 r. ze Stanami Zjednoczonymi wskazywano ponadto, że strony miałyby stosować system gwarancji i kontroli w miarę zgodny z systemem *MAEA*⁵¹. Możliwość przyjęcia systemu *MAEA* zawiera także art. 16 lit. b konwencji w sprawie stworzenia kontroli bezpieczeństwa *ENEA* przewidując, że obydwie organizacje mają zawrzeć umowę określającą zasady współpracy w dziedzinie kontroli i gwarancji. Traktat rzymski o powołaniu Euratomu nie przewiduje, by kontrolę bezpieczeństwa na terytorium członków Wspólnoty mogła wykonywać *MAEA*. Możliwość taka wynika natomiast z art. III lit. A pkt 5 statutu *MAEA*, który zakłada, że na żądanie sygnatariuszy jakiegokolwiek umowy dwu-

⁴⁸ Używając terminologii przyjętej w literaturze amerykańskiej z zakresu kontroli zbrojeń stwierdzić można, że równie ważne byłyby pozytywne, jak negatywne świadectwa. M. Willrich (jw. s. 49) mając na myśli kontrolę *ENEA* i Euratomu zauważył: „Nevertheless, inspection on a regional basis may appear to be self-inspection to those outside the region. The more closely knit and integrated the regional organization is, or becomes, the less credible its safeguards system would be to the outsider”.

⁴⁹ Punkt 3 noty rządu NRF do państw świata z dnia 24 marca 1966 r. przewidywał, że NRF skłonna byłaby przyjąć system gwarancji *MAEA* tylko w związku z własnymi dostawami materiałów rozszczepialnych wobec krajów nie będących członkami Euratomu. Wtedy natomiast, gdy Niemcy zachodnie są odbiorcą materiałów rozszczepialnych — jak zapewnia nota — NRF „podała się międzynarodowej kontroli zapewniającej by ten materiał nie był używany do produkcji broni jądrowej”. Wnioskować można, że przede wszystkim NRF chciałaby zachować w tym względzie uprawnienia kontrolne Euratomu (tekst noty: „Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung” z 26 III 1966).

⁵⁰ Art. IX § 4 umowy z Kanadą z 1959 r., dz. XI, lit. E umowy ze Stanami Zjednoczonymi z 1959 r., art. XII § 4 umowy ze Zjednoczonym Królestwem z 1959 r.

⁵¹ Dz. XI, lit. B.

stronnej lub wielostronnej MAEA może podjąć się wykonywania kontroli. MAEA nie dysponowała natomiast możliwością delegowania kontroli innym organizacjom⁵². Dopiero ostatnio przyjęty system zabezpieczeń MAEA zawiera możliwość delegowania kontroli innym organom pod warunkiem, że gwarancje stosowane przez ten organ będą zgodne z gwarancjami MAEA i zostaną aprobowane przez Radę Zarządzających⁵³.

2. W NRF, a w pewnej mierze także we Włoszech i Belgii, wypowiedziano się opinii, że gwarancje stosowane na podstawie układu o nierozpowszechnianiu broni jądrowej przyczynią się do zahamowania pokojowego wykorzystania energii jądrowej w zachodniej Europie i przeszkodzą rozwojowi technicznemu państw Euratomu. Pod pretekstem kontroli bezpieczeństwa inspektorzy MAEA zyskują bowiem możliwość szpiegostwa przemysłowego. Argument ten nie posiada w istocie żadnego znaczenia. Wskazać bowiem można, że w systemie MAEA kontrola bezpieczeństwa musi być wykonywana „w sposób niekępujący rozwoju gospodarczego i technologicznego państwa”⁵⁴. W wypadku natomiast powstania straty w przedsiębiorstwie kontrolowanym na podstawie decyzji organów MAEA stronie poszkodowanej mógłby przysługiwać odpowiedni ekwiwalent.

3. Umowy dotyczące współpracy w zakresie pokojowego wykorzystania energii jądrowej powinny być na tyle elastyczne, by można je było dostosować do zobowiązań państw członkowskich w zakresie bezpieczeństwa zbiorowego i kroków rozbrojeniowych. Warunek ten spełnia MAEA. W statucie tej organizacji z dnia 26 października 1956 r. umawiające się strony stwierdzały, że:

„[Agencja] działa zgodnie z celami i zasadami Organizacji Narodów Zjednoczonych, zmierzającymi do popierania pokoju i współpracy międzynarodowej, zgodnie z polityką Organizacji Narodów Zjednoczonych, popierającą powszechne, zagwarantowane rozbrojenie oraz zgodnie z wszelkimi umowami międzynarodowymi zawartymi w celu realizacji tej polityki”⁵⁵.

Możliwość dostosowania się do umowy o nierozpowszechnianiu broni jądrowej i termojądrowej zawiera także system ENEA. Kwestia kontroli bezpieczeństwa uregulowana została w odrębnym układzie łączącym się jedynie z postanowieniami art. 8 statutu ENEA, który mógłby być zmieniony zgodnie z sugestią zawartą w art. 16 lit. b tego układu. Możliwości dostosowania się Euratomu do układów w zakresie bezpieczeństwa zbiorowego i kroków rozbrojeniowych są natomiast znacznie mniejsze. System kontroli bezpieczeństwa tej Wspólnoty został bowiem integralnie wbudowany w postanowienia traktatu rzymskiego. Jeśli więc układ o nierozpowszechnianiu oparłby się na gwarancjach MAEA, koniecznością byłoby dokonanie zasadniczych zmian w traktacie Euratomu.

⁵² J. Errera, E. Symon, J. van der Meulen, L. Vernaeve, jw., ss. 153—154.

⁵³ M. Willrich, jw., s. 49.

⁵⁴ International Atomic Energy Agency, GC/IX/1965, Annex, § 9 i 10.

⁵⁵ „Zbiór Dokumentów” 1956, nr 12, s. 1892, art. III, część B, pkt 1.